

Tieteen horjuvat infrastruktuurit

Jussi Nuorteva

Opetusministeriön ylijohtaja Arvo Jäppinen luonnehti Suomen Akatemian kesäkuussa 2005 järjestämässä seminaarissa Suomen tieteen infrastruktuureja todeten, että ”ne ovat syntyneet, ei luotu.” Kukaan ei noussut vastustamaan tätä tulkintaa, enkä sitä lainkaan ihmettele. Omat kokemukseni humanistisen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen infrastruktuureista ovat hyvin samankaltaisia. Tieteen infrastruktuurien systemaattisesta rakentamisesta ja ylläpitämisestä ei ole erityisesti kannettu huolta eivätkä tutkijat juuri ole vaivautuneet visioimaan sitä, miten tutkimuksen keskeisiä aineistoja tulisi kerätä ja miten niiden käytettävyyttä voitaisiin parantaa, jotta tieteellistä tutkimusta voitaisiin tehdä mahdollisimman sujuvasti ja tehokkaasti.

Kansallisarkistossa, maakunta-arkistoissa sekä lukuisissa muissa arkistoissa säilytetään asiakirjakokoelmia, jotka muodostavat keskeisen osan maamme kulttuuriperintöä ja historia-tieteiden perusaineistoa. Valtaosa tästä aineistoista kuuluu viranomaisten toiminnan tuloksena syntyneisiin kokoelmiin, mutta myös tutkimuksessa paljon käytettyjen yksityisarkistojen määrä on huomattava. Esimerkiksi Jyväskylän maakunta-arkistossa yksityisarkistojen osuus aineistojen kokonaismäärästä on lähes kolmanneksen. Kaikkiaan arkistolaitos tarjoaa tutkijoille yli sata hyllykilometriä aineistoa. Arkistoissa olevan aineiston on arvioitu kaksinkertaistuvan vuoden 2003 lopun kokonaismäärästä 2010-luvun loppuun mennessä.

Tutkijat ovat hämmästyttävän heikosti tiedostaneet sen, että esimerkiksi valtionhallinnon aineistoista säilytetään tutkimuksen tarpeisiin vain noin 15 %. Yksi arkistolaitoksen keskeisimmistä tehtävistä on asiakirjojen arvonmäärittäminen, eli päätöksenteko siitä, mitkä aineistot tullaan säilyttämään pysyvästi, mitkä taas hävitetään tutkimukselle vähemmän tarpeellisina. Hyvin

harvoin kuulee kuitenkaan kysyttävän perusteita sille, miksi joitakin aineistoja ei ole enää saatavilla. Yleensä tilanne otetaan annettuna, tutkittavaa kun riittää yllin kyllin säilytettävissäkin aineistoissa. Säilyttämiskäytännön tekevät virkamiehet. He ovat varmasti oman alansa asiantuntijoita, mutta vain harvalla heistä on tutkijankoulutus.

Eri tieteenalojen tulevien aineistotarpeiden huomioon ottaminen edellyttää kunkin tieteenalan tutkimusparadigmojen ja -metodien hyvää tuntemusta. Tulevaisuuden ennakoiminen on usein hyvin vaikeaa. Ennen ajateltiin esimerkiksi, etteivät luonnontieteilijät ole juurikaan kiinnostuneita arkistoissa olevista asiakirjakokoelmista. Nyt kuitenkin geenitutkijat ovat huomanneet, että genealogisten lähteiden käyttö on monesti välttämätön lähtökohta ihmisen perimää tutkittaessa. Aineistojen säilyttämisessä ja niiden käytettävyyden parantamisessa tarvittaisiinkin paljon nykyistä läheisempää yhteistyötä arkistoammattilaisten ja eri tieteenalojen edustajien välillä. Arkistot ovat tutkimuksen perusinfrastruktuuria ja niiden toimintaa suunniteltaessa ja kehitettäessä tutkimuksen tarpeet tulee ottaa ensisijaisesti huomioon. Ei asiakirjoja säilytetä säilyttämisen vuoksi, vaan sen takia, että niiden avulla voitaisiin muodostaa luotettava, monipuolinen ja syvälinen kuva eri aikakausien suomalaisesta yhteiskunnasta ja sen eri toimijoista.

Arkistotiedettä opetetaan Tampereen yliopiston informaatiotieteiden tiedekunnassa. Alan ensimmäiset väitöskirjat ovat vasta valmistumassa, mutta kysyntää informaatio- ja tietopalveluiden osajille löytyy yhteiskunnassa niin julkiselta kuin yksityiseltäkin sektorilta. Sähköisen asiakirjahallinnon ammattilaisista on jatkuva tarve, joten alan työllistymisnäkymät ovat moniin muihin humanistisiin ja yhteiskuntatieteellisiin aloihin verrattuna varsin hyvät.

Tutkijankoulutukseen arkistotieteessä ja sen lähitieteissä – kirjastotieteessä, museologiassa ja niihin liittyvässä informaatiotutkimuksessa – ei toistaiseksi ole Suomessa riittävästi panostettu. Tässä suhteessa olemme kirkkaasti jäljessä esimerkiksi pohjoismaisesta kehityksestä.

Aivan tuoreen esimerkin humanistisen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen infrastruktuurien ontuvasta suunnittelusta antoi arkistolaitoksen dosentti Jyrki Paaskoskella teettämä selvitys Suomea koskevasta aineistosta Venäjän arkistoissa. Siinä selvisi, että mikrofilmattua aineistoa on kaikkiaan arkistoissa vain mitättömät 335 rullaa. Esimerkiksi 1990-luvulla, jolloin Yhdysvallat ja monet eurooppalaiset valtiot rahoittivat suuria mikrofilmausprojekteja Venäjän arkistoissa, ei Suomi käyttänyt tarjoutunutta tilaisuutta hyväkseen. Näin siitä huolimatta, että koko Suomi oli toista sataa vuotta osa Venäjän valtakuntaa, maan itäinen osa peräti kaksi vuosisataa. Sitä ennen ja sen jälkeenkin Venäjällä ja Neuvostoliitolla on ollut keskeinen vaikutus Suomen vaiheisiin, mikä lienee jokaiselle tuttu tosiasia. Meille mikrokuvaus olisi ollut siis suoranainen välttämättömyys, mutta heikon taloudellisen tilanteen johdosta panostukset jäivät olemattomiksi.

Tilanteen parannuttuakaan ei aineistojen järjestelmälliseen mikrokuvaukseen ole osoitettu rahoitusta. Sama on tällä hetkellä tilanne digitoinnissa. Arkistokokoelmien käytettävyyttä verkossa ei sen vuoksi ole voitu lisätä. Keskeisen kulttuuriperinnön digitalisoinnin tulisi kansallisten ja eurooppalaisten strategioiden mukaan olla suoritettuna vuoteen 2010 mennessä. Siihen ei ole enää mitään mahdollisuuksia.

Mutta on Venäjän arkistoista toisaalta hankittakin mikrofilmejä ja kopiota. Niitä ovat kuitenkin hankkineet yksittäiset tutkijat ja tutkimushankkeet. Koordinaatiota tässä toiminnassa ei ole ollut, vaan kukin on hankkinut sen, mitä on itse tarvinnut. Tutkimushankkeiden päätyttyä aineistot ovat yleensä jääneet laitosten tai tutkijoiden hyllyihin, missä ne eivät ole olleet muiden tutkijoiden yleisesti käytettävissä. Hankitut aineistot eivät useinkaan muodosta sellaisia yhtenäisiä kokonaisuuksia, jotka riittävässä määrin antaisivat tutkimuksen tarvitsemää tietoa asiakirjojen kontekstista ja viranomaisten tai yksityishenkilöiden toiminnasta.

Humanistisen ja yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen infrastruktuureissa on vielä paljon parannettavaa. Työ voitaisiin aloittaa vaikka niin, että Suomen Akatemian tieteelliset toimikunnat edellyttäisivät tutkimushankkeilta selvityksen siitä, millaisia aineistoja ne aikovat hankkia ja mitä näille aineistoille on tarkoitus tehdä tutkimuksen jälkeen. Lähes poikkeuksetta arkistoaineistojen hankinnat ulkomailta voitaisiin tehdä nopeammin ja systemaattisemmin, jos tutkijat ja laitokset tekisivät säännöllistä yhteistyötä arkistolaitoksen kanssa. Hankkeiden päätyttyä julkisin varoin hankitut aineistot voitaisiin luovuttaa Kansallisarkistolle tai maakunta-arkistoille, jotka tarjoavat asiakirjoihin kohdistuvia julkisesti rahoitettuja tietopalveluita niin tutkijoille kuin muillekin käyttäjille.

Kirjoittaja on arkistolaitoksen pääjohtaja ja Helsingin yliopiston kirkko- ja oppihistorian dosentti.